

ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA GÜNEŞ SEMBOLİZMİ: MEZAR TAŞLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

SUN SYMBOLISM FROM CENTRAL ASIA TO ANATOLIA: A STUDY ON TOMBSTONES

Oğuz BOZDEMİR *

Öz

Orta Asya ve Anadolu'da bulunan Türk mezar taşları, uzun bir geçmişe sahip ortak kültürel mirasın önemli bir parçası olan ve sembolik önem taşıyan tarihi eserlerdir. Bu yapılar, Türk kültürünün ve sanatının önemli bir unsurunu oluştururlar ve çeşitli anlamlara sahiptirler. Türk kültürüne ait sembollerle bezelenen mezar taşları, toplumda saygın bir yere sahip olan kişileri temsil etmek amacıyla özenle tasarlanmış ve detaylandırılmış yapılardır. Geleneksel Türk Mezar yapılarında kullanılan sembollerden biri olan Güneş, eski Türk toplumlarının yaşam tarzı ve gelenekleri hakkında önemli bilgiler verir ve bu bölgelerin kültürlerine ilişkin değerli ipuçları sunar. Orta Asya Kurganlarındaki semboller, toplumun tarihsel geçmişi hakkında zengin içeriklere sahiptir. Aynı zamanda, Anadolu'da bazı mezar yapılarında görülen simgelerle aralarında sanatsal, tarihsel ve kültürel yönden benzerlikler bulunmaktadır. Bu çalışma, Orta Asya ve Anadolu'daki mezar yapılarında bulunan güneş sembollerinin incelenmesi yoluyla, bu iki bölge arasındaki kültürel etkileşimi ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Güneş, Sembol, Mezar Taşı, Anadolu.

Abstract

The Turkish tombstones found in Central Asia and Anatolia are important historical artifacts that are part of a common cultural heritage with a long history and have symbolic significance. These structures are an important element of Turkish culture and art and have various meanings. Carefully designed and detailed structures, tombstones decorated with symbols of Turkish culture represent individuals with a respected place in society. The sun, one of the symbols used in traditional Turkish tombs, provides important information about the lifestyle and traditions of ancient Turkish societies and offers valuable clues about the cultures of these regions. The symbols found in the kurgans of Central Asia are rich in content about the historical past of society. Moreover, there are similarities between the symbols seen in some tombs in Anatolia in terms of artistic, historical, and cultural aspects. This study reveals the cultural interaction between these two regions through the examination of sun symbols in tombs in Central Asia and Anatolia.

Keywords: Sun, Symbol, Tomb Stone, Anatolia.

GİRİŞ

Eski Orta Asya Türkleri, insanların ve birçok varlığın ruha sahip olduğuna dair bir inanç geliştirmişlerdir. Bu inançta, ruhların insanların hayatlarına olumlu veya olumsuz yönde etki edebileceğine inanılmıştır. Orta Asya topluluklarında insanın ruhu, bedeni gibi toplum içinde önemli bir yere sahiptir ve inanışa göre ruh, kişi yaşarken bedenle birlikte hareket eden bir varlıkken, ölümden sonra bedenden ayrılarak varlığını sürdürmektedir (Şener, 1996, s. 21). Orta Asya Türk toplulukları, ölümden sonraki yaşam inancına dayalı olarak ölen kişinin ruhunun rahat edebilmesi için çeşitli ruhani uygulamaları gerçekleştirmişlerdir. Ölüm sonrasına gösterilebilecek en önemli saygı biçimlerinden biri, ölen kişinin ruhunun sonsuz istirahatini sağlayacak olan mezar olmuştur. Bireylerin ölümünden sonra, ölüm sonrası yaşam inancına dayalı olarak, özenle hazırlanmış mezarlarına, hayatta kullandıkları eşyalarla birlikte gömüldükleri görülmektedir. Bu gelenek, ölüye ve atalara duyulan saygının ifadesi olarak ortaya çıkmıştır. Mezarlık alanları, ataların ruhlarıyla iletişim kurmak ve onlara saygı göstermek amacıyla ziyaret edilen ve adaklarla törenlerin yapıldığı merkezler olarak işlev görmüştür. Ayrıca mezarlar çeşitli sembollerle işaretlenmiştir.

Sembolizm, insanlar tarafından kullanılan farklı bir ifade biçimidir ve topluluklara özgü, şifreli anlamlar taşıyan yapıyla büyüsel içerikler ihtiva eden bir iletişim şeklidir. Sembol, en genel ifadesiyle, üstü kapalı ve dolaylı olarak başka anlamlar da ifade eden sözcükler veya resimler kümesidir (Jung, 2020, s. 16). Özellikle dinsel, mitolojik ve mistik inançlar, sembolik dilin öne çıktığı alanlar arasında yer alır. Sembol; bir olgu, kavram veya nesnenin doğrudan kendisini değil, soyutlanmış ve simgeselleştirilmiş anlam ve görselini temsil eden bir ifadedir (Gök & Kutlu, 2005, s. 268). Güneşi baba olarak sembolleştiren ve onun oğulları olduklarına inanan Kızılderililer gibi, semboller insanların hayatlarına anlam katmış, var oluşlarının ötesine geçen bir amaç kazandırmıştır (Jung, 2020, s. 84). Semboller, yüzyıllar boyunca dilsel engelleri aşarak kültürleri zaman ve mekân boyunca birbirine bağlayan güçlü anlam kanalları olmuşlardır.

Orta Asya ve Anadolu'da Türk kurganlarında bulunan semboller, bu bölgelerde yaşamış ortak kültürel özelliklere ve geçmişe sahip toplulukların kullandığı eski kültürel ve dini işaretleri yansıtmaktadır. Mezar yapılarında ve taşlarında yer alan semboller, geçmiş toplulukların inanç, ritüel ve gelenekleri hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Orta Asya ve Anadolu Türk kurganlarında bulunan en yaygın sembollerden biri güneş sembolüdür. Çok eski zamanlarda, güneş, ay, gezegenler, yıldızlar, bazı gök dizilimleri ve göktaşları gibi bütün göksel cisimlere tapınılmıştır (Tryjarski, 2012, s. 43). Güneş sembolünün mezar taşları ve yapılarında farklı

biçimlerde kullanıldığı, birçok eserde yer aldığı ve genellikle güç ile tanrılarla ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır.

Orta Asya'daki kurgan sembollerinde görüldüğü gibi, Anadolu'da ki mezar taşı sembolleri de zengin bir tarihe, öneme ve çeşitliliğe sahiptir. Yüzyıllardır Orta Asya ve Anadolu gibi coğrafi bölgelerde bulunan Türk kültürüne ait mezar taşları; ölen bireyleri onurlandırma, hayatta kalanlara saygı duyma ve anılarını yaşatma amacıyla kullanılmıştır. İki farklı bölgeye ait mezar taşı yapıları, genellikle önemli kültürel ve dini anlamlar taşıyan çeşitli semboller, karmaşık oymalar ve tasarımlarla süslenmiştir. Orta Asya ve Anadolu gibi uzak iki coğrafi bölgenin kurgan ve mezar taşı örneklerinin karşılaştırmalı incelenmesi, bu bölgelerin dil, din, sanat, gelenek gibi ortak kültürel unsurları bakımından taşıdıkları benzerlikleri açıkça ortaya koymaktadır. Çalışmada, söz konusu bölgelerdeki kurgan ve mezar taşı yapılarının kültürel ve tarihsel bağlantıları irdelenmektedir. Bununla birlikte, geçmişten günümüze Anadolu'ya nesiller boyunca aktarılan mezar ve mezar taşı yapılarındaki güneş sembolü örnekleri incelenmektedir. Çalışma, Orta Asya ve Anadolu'da kurgan ve mezar taşı yapılarında yer alan güneş sembolünün, tarihi kaynaklar, arkeolojik buluntular, kültürel motifler ve semiyotik teoriler kullanılarak, nasıl kullanıldığını ve farklı dönemlerde nasıl evrimleştiğini anlamak için yapılan kapsamlı bir analiz içermektedir. Çalışmanın sonucunda, Orta Asya ve Anadolu'nun kültürel bağları ve sembolizmdeki ortaklıkların önemi hakkında bilgiler elde edilmektedir.

1. Eski Çağlarda Güneşin Anlamı

Güneş, Antik Çağ'da Mısır, Yunan, Roma, Çin, Hint gibi çeşitli medeniyetler ve kültürler için büyük öneme sahip olmuştur. Güneş sembolünün Antik Çağ'daki önemi, hem bir gök cismi olarak insanlara sağladığı gün ışığı, ısı, mevsimler ve tarım gibi fiziksel faydalara hem de dini, mitolojik ve kültürel bağlamlardaki sembolik temsiline dayanmaktadır. Güneş, tarih boyunca insanlar tarafından mit haline getirilmiştir. Güneş, insan varoluşunun temeli olarak kabul edilmiş, doğuşunun insanlar üzerinde olumlu etkiler yarattığına inanılmış, cinsiyetlerle ilişkilendirilmiş, hareketleri ile yarattığı felaketlerden oluşan mitolojiler oluşturulmuş ve bu mitolojiler çeşitli kültürler tarafından geliştirilmiştir (Dong, 2013, s. 250). Eski Mısır'da güneş, Ra, Aton ve Horus gibi tanrılarla simgelenen, yüce gücü ile yaşamın kaynağı olarak düşünülen, firavunların tanrısal soydan geldikleri ve güneşle özdeşleştirildiklerine inanılan, siyasi iktidarın bir simgesi olarak kabul edilen önemli bir konuma sahiptir (Guardiola vd., 2014, s. 6). Güneşin doğuşu ve batışı, aydınlanma, yaratılış ve yıkım döngüsünü simgelemesi nedeniyle, insanlar tarafından kutsal kabul edilmiştir. İnsanlar, güneşin tanrısal özelliklerinden kaynaklanan ışık ve sıcaklığının, bereket veya kuraklık gibi doğal olayların bir nedeni olduğuna inanmışlardır.

Antik Mısır'da, firavunların tanrıların soyundan geldiklerine ve güneşi temsil ettiklerine inanılmış, bu nedenle siyasi iktidarla ilişkilendirilerek sembolleştirilmiştir. Benzer şekilde Yunan mitolojisinde güneş ışığı yaratıcılık, hayat ve maneviyat kaynağı olarak görülmüştür. Ayrıca güneş, fiziksel özellikleri ve gücü nedeniyle, Yunan tanrısı olan Apollo'nun bir simgesi olarak kabul edilmiştir (Bilić, 2021, s. 730).

Güneşe yüklenen tanrısal anlamlardan bağımsız olarak, güneşin etkileri antik çağın tarım toplumları için ekim, hasat, sulama ve iklim gibi pratik konularda önemli bir rol oynamıştır. Güneş, ana enerji kaynağı olarak verdiği ışık ve sıcaklıkla, gündüz ve gece süreleri, sıcaklık değişimleri, yağış miktarları gibi mevsimlerin döngüsünü belirlemiştir. Bu döngü, ekinlerin yetiştirilmesini ve yaşamın düzenlenmesini etkilemiştir. İngiltere'nin antik Stonehenge bölgesi, taş blokların kullanılmasıyla oluşturulan yapıların dini anlam taşımalarının yanı sıra, mevsimsel değişiklikleri hesaplamak ve bu sayede tarımı kontrol etmek amacıyla kullanılmış olabileceği düşünülmüştür (Guardiola vd, 2014, s. 4). Eski medeniyetlerde, güneşin ışık ve sıcaklığının, kültürel ve dini uygulamaların yanı sıra tarımsal verimliliği doğrudan etkileyebileceğine inanılmıştır. Güneş sembolizmi, gökyüzünde izlenen güneşin hareketlerinin, doğum, ölüm ve dini anlamdaki yeniden doğuş gibi kişiselleştirilebilir nitelikler ile ilişkilendirilmesiyle zenginleştirilmiştir. Eski medeniyetler, güneşi yücelterek ona dini ve kültürel anlamlar yüklemiştir. Güneş, gücün bir sembolü olarak kabul görmüş ve krallar ile yöneticiler, güçlerini temsil etmek için güneşi kullanmışlardır. Güneşin büyüklüğü, ışığı ve gücü, yöneticilerin güçlerini temsil eden nitelikler olarak görülmüştür. Ayrıca, yöneticiler güneşi, manevi otoritelerinin bir sembolü olarak pek çok alanda kullanmışlardır. Bu kullanım, paralar, yapılar, damgalar, eşyalar gibi çeşitli örneklerle görülebilir.

Güneş, birçok kültürde yaşam ve ölüm, aydınlık ve karanlık, büyüme ve yıkım gibi zıtlıklarla ilişkilendirilen önemli bir sembol olarak değerlendirilmiştir. Eski Mısır düşünce ve sanatında güneş ile karanlık, yeraltı ve güneş ikilisi arasında ilişkiler olduğu görülmektedir; bu ilişkiler, etrafında bir engerek yılanının dolandığı güneşe benzeyen bir sembolle temsil edilir (Javadi, 2021, s. 6). Güneş tutulması, bazı kültürlerde kötü bir olay olarak kabul edilir. Bu inanışa göre güneş tutulması, güneşin karanlığa gömülmesini ve yok oluşunu temsil eder. Orta Asya Türk kültüründe toplumun Güneş ve Ay tutulmaları hakkındaki yorumu, güneşin ve ayın kötü ruhlarla savaştığı; eğer yakalanırlarsa, karanlık dünyaya sürüklenecekleri şeklindedir (İnan, 1986, s. 29). Aztek medeniyetinde, hamile bir kadının güneş tutulması sırasında dışarı çıkmaması gerektiğine inanılırdı. Bu inanışa göre, güneş tutulmasını gören hamile bir kadının çocuğu bir fareye dönüşebilir veya fiziksel bir kusur, örneğin çarpık diş veya leke taşıyabilirdi

(Bonnerjea, 1935, s. 68). Bu yüzden, güneş tutulması olduğunda insanlar, tanrıyı yatıştırmak için kurbanlar sunmuşlardır. Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri'nde güneş tutulması sırasında, vücudunda yara olan kişilerin ömür boyu uğursuzluğa uğrayacağına ve güneş tutulmasının kıyametin habercisi olduğuna inanılır (Wuam & Shehu, 2022, s. 355). Güneş sembolizmi, ikili bir düşünce yapısına işaret eder. Varoluşun karmaşıklığını ve antik dünya görüşünde varoluş ile yok oluş arasındaki zıtlıkları açıklamak için kullanılır.

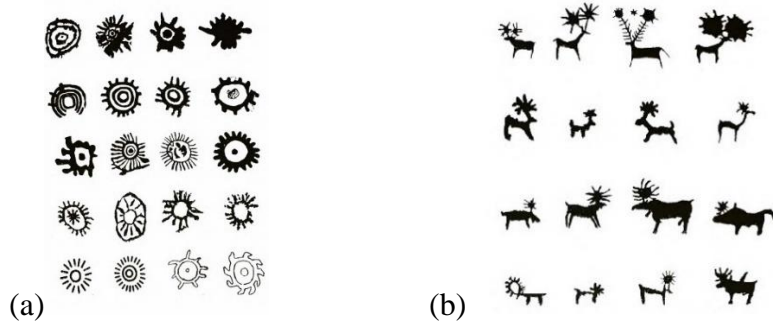
Antik Mısır, Yunan, Roma ve Hint uygarlıklarında güneş, yaşamın, ışığın, gücün, bilgeliğin, adaletin ve zamanın sembolü olarak kabul edilmiştir. Güneş, tanrılar ve doğa olaylarıyla yakından ilişkilendirilen, Antik Çağ'ın farklı dönemlerinde Asya, Avrupa ve Orta Doğu'daki medeniyetlerde ve diğer kıtalardaki yerli halklarca kutsal sayılan bir varlık olmuştur (Javadi, 2021, s. 6). Geçmiş çağların medeniyetleri, güneşin tanrısal niteliklere sahip olduğuna inanmışlardır. Sözü edilen dönemlere ait kültürlerde güneş; varoluşun, anaçlığın, aydınlığın ve evrensel dengeyi temsilin sembolü olmuştur. Güneş tanrısı veya tanrıçası, ibadet, sosyal hayat ve yönetim alanlarında önemli bir rol oynamıştır. Güneş sembolü dünyanın birçok kültüründe din, sanat, edebiyat, mimari ve müzik gibi farklı alanlarda insanların hayatlarına dahil olmuştur. Kullanılan semboller zaman içinde kültürün bir parçası haline gelmiş ve gelenekselleşmiştir. Günümüzde bazı kültürler, eski geleneklerini sürdürmek veya doğal güçlere duydukları saygıdan dolayı güneşe ibadet etmeye devam etmektedir.

2. Orta Asya Türk Mezarlarında Güneş Sembolizminin Kullanımı ve Anlamı

İslam öncesi Orta Asya Türkleri güneşe dini, siyasi, kültürel ve sanatsal anlamlar yüklemişlerdir. Ayrıca, güneşi veya günü temsil eden “Kün” kelimesi, eski Türkçede noktalı daire şekliyle sembolize edilmiştir (Esin, 1972, s. 315). Bu sembol, hem güneşi hem de hükümdarlığı ifade etmiştir. Hun hükümdarları, güneşe olan saygılarını göstermek için her sabah çadırlarından çıkarak gün doğumunu izlemişlerdir (Çoruhlu, 2022, s. 22). Bu uygulama, Orta Asya Türk geleneğinde güneşin önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Orta Asya Türk kültüründe güneş, varoluşun temel kaynağı olarak kabul edilmiş ve toplulukların dini, sosyal ve siyasi yaşamında merkezi bir rol oynamıştır. Eski Türk inancında güneş, karanlıktan aydınlığa geçişi sembolize eden bir varlık olarak kabul edilir. Güneş, Tanrı'nın ışığını yeryüzüne ileterek insanları korur ve kurtarır (Koca, 2012, s. 260). Hun ve Tabgaç geleneklerinde, gökyüzüne yönelik ibadetle ilişkilendirilen güneş ve ay kültü benimsenmiştir. Göksel objelerin sembolizmine ilk olarak Türk Ay yıldızı motifinin kullanıldığı Kuşhan sikkelerinde hilâl ve beş zaviyeli yıldız şeklinde rastlanmaktadır (Gök & Kutlu, 2005, s. 279). Geçmişte Orta Asya Türkleri, diğer toplumlardan farklı olarak tasvir ettikleri özgün bir güneş

inancına sahip olmuşlardır. Bu inanç, güneşin tanrısal bir varlık olarak görülmesini içermektedir. Gün doğumu veya güneş anlamına gelen “Tan” kelimesinin güneş kültüründe kutsallaştırılmasıyla “Tanrı” kelimesinin türediği belirtilir (Çoruhlu, 2022, s. 22).

Ön Türkler olarak adlandırılan topluluklar, törensel uygulamalarının bir kısmını güneş kültürüne dayanan inanışlara göre yapmışlardır. Sibiry’a’nın eski tarımcıları arasında tahıl büyümesinin gizli güçlerine dair bir kült gelişmiş, döllenen ve yeni hayatın doğuşunu temsil eden hayat ağacı ile güneş kültürü ortaya çıkmıştır (Martynov, 1988, s. 28). Sibirya’daki eski dönem avcı-toplayıcı toplulukları gibi, Orta Asya’nın geçmiş dönemlerinde de kayalıklar, törensel etkinliklerin düzenlendiği mekânlar olarak kullanılmıştır. Kayalara ve kabartmalara, çeşitli törensel çizimler ve güneş sembolleri işlenmiştir (Şekil 1a). Erken dönem Türk göçebelerinin kaya çizimlerinde Güneş-geyik motifinin önemli olduğu görülmüştür (Hoppal, 2012, s. 97). Türk toplulukları, güneşi her şeye gücü yeten bir tanrı olarak görmüşlerdir; hayvanlarını ve atalarını koruyan ruhları onurlandırmak amacıyla da çeşitli şenlikler düzenlemişlerdir (Hoppal, 2012, s. 100). Kuzey Asya’da yaygın olarak görülen hayvanlardan biri olan dağ keçisi, güneş ile birlikte simgeleştirilmiştir. Sibirya’da avcılık ve çobanlığın birincil öneme sahip olduğu düşünüldüğünde, hayat ağacının veya yenilenmenin sembolü genellikle bir ağaç değil, bir geyiğin, koçun veya keçinin boynuzları olmuştur (Martynov, 1988, s. 13). Güneş figürünün, geyik boynuzları ve hayat ağacı ile eşdeğer olarak görülen sembolüyle birlikte tasvir edilmesinin nedeni (Şekil 1b), bu figürün temsil ettiği güç ve yenilenme ile ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır. İskitler döneminde kurganlarda, bronz ve yaldızlı güneş diskleri, güneş sembolleriyle süslenmiş geyik figürleri ve erken dönemde bereketli boynuzlarını ve güneş işaretlerini vurgulayan hayvan tasvirleri içeren "geyik taşları" yaygın olarak bulunmaktaydı (Martynov, 1988, s. 21).

Şekil 1. (a) Güneş Sembolleri, (b) Güneş Sembollü Hayvanlar (Hoppal, 2012, s. 21,22).

İslamiyet öncesi dönemde Türk kavimlerinin mezarlarında, güneş ibadetini işaret eden, güneş şeklinde haleye sahip tunç maskeler bulunmuştur. Ayrıca mezar üzerinde güneş piktogramları

bulunan geyikli taşlar da yer almaktadır (Şekil 2) (Turan, 2017, s. 447). Güneş sembolizmi bu süre zarfında istikrarlı bir şekilde gelişmiştir (Şekil 3); sembollerin ifade biçimi değişmiş, bronz levhalardan oluşan bu semboller (Şekil 4), güneşin farklı yönlerini ve anlamlarını yansıtmıştır (Martynov, 1988, s. 23). Güneş sembolü, sonraki dönemlerde görsel açıdan farklılaşsa da anlamını koruyarak kullanılmaya devam etmiştir.

Şekil 2. Proto-Türk veya Hun Devrine Ait Geyik Taşı, (Çoruhlu, 2017, s. 168).

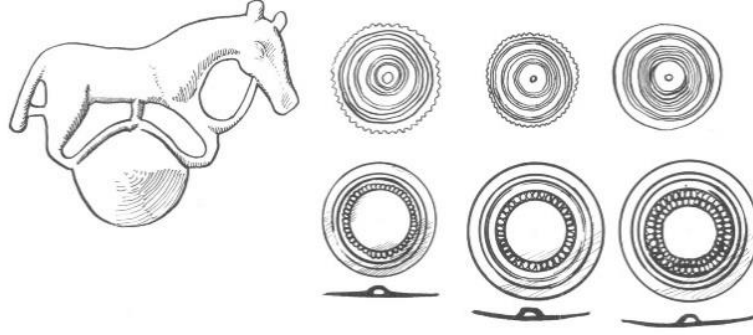
(a)

(b)

(c)

Şekil 3. (a) Okunyev Taş Oymasındaki Güneş Kadın Yüzü Tasviri (Çoruhlu, 2017, s. 39), (b) Tasmin Bölgesinden Okunyev veya Karasuk Devrine Ait Oymalı Ruh Tasvirli Dikilitaş, (c) Çamak Bozkırından Okunyev veya Karasuk Devrine Ait Koyun-Koç Şeklinde Dikilitaş (Çoruhlu, 2017, s. 47).

Şekil 4. Sibirya Hun Dönemi Güneş Sembolleri (Martynov, 1988, s. 24).

Orta Asya sanatında güneş sembolü, ölülerin ruhlarının göğe yükseldiğine inanılan kozmik bir yapı olan kurganların tepesinde yer alır. Bu sembol, gök ile yer arasındaki bağlantıyı ve kutsal dağ simgeleri. İskitler döneminde kullanılan güneş sembolizminin özellikleri, eski inanç sistemi ve mezar yapılarına dayalı bir analizle ortaya konmuştur. Ancak, mezar taşlarında veya tepeliklerde güneşi betimleyen resimsel bir sembol bulunmamaktadır; bunun yerine, mezar yapılarının kendisi, güneş sembolizminin somut bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Çoruhlu, 2017, s. 91).

İslam öncesi Türk kültüründe, gök, güneş, ay, yıldız, ateş, su, dağ, ağaç, hayvan gibi doğal olgular, kutsal kabul edilerek tılsım olarak kullanılmıştır. Bu olgular, Türk kültürünün ve inancının bir yansıması olarak sembolleştirilmiştir. Ay ve güneş sembolleri, gök ve dünya düzenini temsil etmiş; aynı zamanda hükümdarın ayin elbisesinde ve mezar yapılarıyla birlikte tabutlara işlenmiştir (Esin, 1972, s. 317). Orta Asya sanatında, mezar yapılarının üzerinde göz alıcı göksel semboller yer almaktadır. Bu semboller, güneşin insanların hayatlarına etki eden kozmik bir güç olduğunu gösterir. Mezar yapılarında kullanılan semboller, güneşin insan hayatı üzerindeki kozmik etkisini yansıtmakta ve geleneksel olarak toplumun önde gelen kişilerinin ebedi istirahatgahlarını belirtmek veya dinsel ihtiyaçları karşılamak için kullanılmaktadır.

2.1. Orta Asya'dan Anadolu'ya güneş sembolü ve mezar yapılarındaki anlamları

Eski Türk topluluklarına ait geleneklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar yayılmasını sağlayan ulaşım yöntemleri ve yolları tam olarak bilinmemektedir; ancak 11. ve 12. yüzyıllarda yaşanan göçlerden önce, bazı göç topluluklarının Anadolu'ya gelmesiyle Bizans İmparatorluğu'nun hâkim olduğu bölgelere yerleşen Türk halkları arasında taşındığı düşünülmektedir. Abbasi döneminde, İranlıların Müslümanlık için savaşma hevesinde olmamaları, paralı asker olarak çalışan Türklerin yoğun göçüne sebep olmuştur; Türkler devlet yönetiminde önemli mevkilere gelmişler ve Bağdat'ın kurulmasına öncülük etmişlerdir (Roux, 2008, s. 181-182). Batı'ya göç eden Türk toplulukları; askeri seferler, ticaret ağları ve kültürel

alışverişlerden etkilenmişlerdir. Bizans, İran ve Arap toplulukları arasında yaşanan bölgesel çekişmelere Türkler de dahil olmuşlar ve çeşitli görevler üstlenmişlerdir (Roux, 2008, s. 100). Türkler, 10. yüzyılda din olarak benimsedikleri İslam'ın yanı sıra, zamanla Anadolu'nun yerel kültürlerini de özümsemişlerdir. Orta Asya bölgesinden Anadolu coğrafyasına yapılan göç, çok uzun yıllar devam etmiş ve farklı yoğunluklardaki topluluklar, çeşitli güzergahları kullanarak göç etmiştir. Moğol ve Çin baskısına dayanamayan Türk topluluklarının, Urallar ve Altaylar arasındaki bölgelere, Karadeniz'in kuzeyine ve Ortadoğu'ya, Afganistan'dan Bizans bölgesine kadar uzanan bir alana yayılarak göç ettikleri ve Maveraünnehir'i aşarak İran, Irak ve Suriye bölgelerinde hâkimiyet kurdukları bilinmektedir (Roux, 2008, s. 238). Bu göç hareketleri sırasında, Orta Asya gelenekleri de toplumla birlikte Anadolu'ya taşınmıştır. İran, Türklerin kimliklerini korumalarında etkili olan bir geçiş yeri olarak kullanılmıştır (Roux, 2008, s. 239). Türkler, göçebe yaşam tarzlarından kaynaklanan sebeplerle özellikle dağ, güneş, ağaç, su ve bitki gibi doğa unsurlarına kutsiyet atfetmişlerdir. Anadolu'ya yerleştiklerinde ise Mevlevilik, Bektaşilik, Kalenderilik ve Ahilik gibi tasavvufi akımlara yönelmişlerdir (Kaya & Uzungöz, 2019, s. 165). Orta Asya'dan Anadolu'ya aktarılan inanç ve geleneklerin bugün de devam ettiği gözlemlenebilmektedir. İnanç sistemindeki değişimlere rağmen, geçmiş dönemden gelen sembolizmin mezar taşı yapılarında devam ettiği gözlemlenmektedir. Osmanlılara ait geleneksel mezar taşı üslubu, Türkistan ve İran kültürlerinden gelen etkilerle zaman içinde yapılan eklemeler ve yeni yorumlarla zenginleştirilmiştir (Bizbirlik, 2013, s. 314). Orta Asya gelenekleri ve sembolleri, Anadolu kültürünü ve mimarisini derinlemesine etkilemiştir. Göçleri sırasında İslamiyet'i kabul etmeye başlayan Türklerin yeni dini benimsemeleri zaman almıştır. Bu süreçte, kendi geleneklerini de sürdürmeye devam etmişlerdir. Türkler, ölü ve mezar kültürünü sürdürmenin dinin yanlış yorumlanması anlamına geldiğini ve Kur'an'ın öğretilerine tamamen aykırı olduğunu bildikleri halde bu gelenekten vazgeçmemişlerdir (Roux, 2008, s. 246). Türk geleneğinde türbe olarak bilinen mezar yapıları, Orta Asya'dan Anadolu'ya aktarılan kurgan geleneğinin devamı olarak görülebilir. Genellikle taş malzeme kullanılarak inşa edilen bu yapılar, karmaşık oymalar ve desenlerle süslenir (Şekil 5). Türbe yapıları, toplumun saygı duyduğu kişi veya liderlerin anısını yaşatmak için inşa edilmiştir. Bu yapılar, yuvarlak, çokgen, kare, kule veya piramit gibi farklı biçimlerde inşa edilebilir. Bu çeşitlilik, türbelerin Türk kültürünün zenginliğini ve çeşitliliğini yansıtmaktadır (Roux, 2008, s. 264). Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türkler, kendi kültürel gelenekleri olan türbe inşasını Anadolu'ya taşımışlardır. Bu durum, Türk kültürünün Anadolu'da devamlılığını ve gelişimini göstermektedir.

Şekil 5. Yerel Türbe Örneği, Muğla, Köyceğiz (Oğuz Bozdemir Arşiv, 2022).

Anadolu'da Türkler tarafından kullanılan güneş sembolleri, Orta Asya Türk kültüründen gelen etkiyle oluşmuştur. Türkler, Orta Asya'dan 11. yüzyıldan itibaren göç ettikleri Anadolu'ya kültürlerini, dillerini ve dinlerini de taşımışlardır. Gazne ve Selçuklu sanatı arasında bir ilişki ve kültürel etkileşim olduğu, sanatsal öğelerin benzerliğinden anlaşılmaktadır. Gazne mimarî süslemesi ile Anadolu Selçuklu sanatının motifleri, oluşumları ve işleyişleri arasında ortak özellikler bulunmaktadır. Bununla birlikte, Anadolu Selçuklu tezyinatı daha detaylı ve gelişmiş motiflere sahiptir. Özellikle “Düğmeli Rumi” ve “Musul Mektebi” yapılarında bu etkileşim görülmektedir (Ögel, 1964, s. 204).

Selçukluların güneşi bereketin, mistisizmin, gökyüzünün, büyü'nün, hayatın ve hayat ağacının sembolleri olarak görmeleri, onların gökyüzü ve doğayla olan yakın ilişkilerinden kaynaklanmaktadır (Sharifzadeh & Feizimoghaddam, 2018, s. 59). Selçuklu sanatında güneş, genellikle bir disk şeklinde tasvir edilir ve üzerinde çeşitli semboller bulunur. Ayrıca, 19. yüzyıl Osmanlı mimarisinde güneş ışığı içeren süslemelerin oluşmasında Avrupa etkisinin olduğu anlaşılmaktadır (Çal, 2021, s. 645). Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden insanların ölüm sonrası uygulamalarında, kültürel mirasın bir parçası olan mezar taşlarında kullanılan sembolizm büyük önem taşımaktadır. Ancak, bu sembollerin oluşmasında eski geleneklerin yanı sıra etkileşimde buldukları yeni kültürlerin de etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde İslam'a uygun yaşayan Türkler, köklerine ait bilinci korudukları için, mezar ile ilgili inançlarının değişmesi zor olan kültürlerini sürdürmüşlerdir (Baykara, 1993, s. 129). Tasavvufi bir bakış açısına göre, güneşin doğuşu, batışı, hilal, yarım ay ve dolunay gibi ayın halleri, İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd düşüncesi çerçevesinde yorumlanmıştır. Göksel semboller, inanç,

düşünce ve kültürel izler taşıdığına göre, güneş ve ay gibi semboller, Cenâb-ı Hakk'ın hikmetini ve varlığının hakikatini anlatan özel işaretler olarak kabul edilmiştir (Karadayı, 2021, s. 452). Bu bağlamda güneş, İslam inancında hem fiziksel hem de manevi anlamda önemli bir semboldür. Güneş, İslam geleneklerinde önemli bir sembol olarak kabul edildiğinden, İslam'ı benimseyen Türk topluluklarında geleneksel olarak kutsal olan güneş imgesi mezar yapılarında kullanılmıştır. Dolayısıyla, Anadolu'da bulunan geleneksel mezar taşı yapılarının, güneş sembolünün biçim, süsleme, yazı ve anlam açısından değişimini göstermesi, bölgenin kültürel uygulamalarını anlamaya yardımcı olmanın yanı sıra, onları yaratan insanların sembolizm ve inançları hakkında da bilgi vermektedir.

Orta Asya Türk kültürünün sembolleri, ulaşım yolları ve güzergahları aracılığıyla Anadolu'da yaygınlaşmıştır. Bu rotaların belirlenmesinde, coğrafi, siyasi, dini ve kültürel faktörler etkili olmuştur. Güneş sembolizmi, başlıca iki yoldan taşınmıştır: biri Kafkas Dağları, diğeri ise güneydeki İran rotasıdır. Kafkas Dağları, Orta Asya ile Anadolu arasında doğal bir engel oluşturduğu gibi, Türk boylarının göçüne de önemli bir yol sağlamıştır. Türk mezar taşı yapıları, Türklerin Orta Asya'dan batıya ve Anadolu'ya yaptıkları muazzam yolculuğun bir kanıtı olduğu kadar, Anadolu'nun zengin ve çeşitli kültürel geçmişini de yansıtmaktadır.

Orta Asya Türk gelenek ve inanışlarında yer edinmiş olan güneş sembolizmi, Anadolu'da mezar taşlarında çarpıcı örneklerle devam ettirilmiştir. Güneş sembolü, ölüm sonrası yaşamla bağlantılı olduğuna inanıldığı için, mezar taşı yapılarında sıkça kullanılmıştır. Göçebe topluluklar, yerleştikleri bölgelerde de bu geleneklerini sürdürmüşlerdir. Bölgesel göçler yoluyla Orta Asya Türk kültürünün dini, sanatsal, sosyal ve siyasi değerleri Anadolu topraklarına taşınmış ve güneş sembolizmi, mezar taşlarında çeşitli biçimlerde kullanılmıştır. Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan ticaret yolları boyunca geniş bir coğrafyada yaygın olarak görülen güneş sembolü, insanların mezar taşlarında silinmez bir iz bırakmıştır. Güneş, gökyüzünün önemli bir unsuru olarak sembolleştirilmiş ve mezar taşlarında manevi bir simge olarak çeşitli şekillerde yansıtılmıştır. Bunun yanı sıra, sanatsal bir anı aracı olarak vefat edenleri anmak amacıyla da kullanılmıştır.

Anadolu'daki güneş ve yıldız motifli mezar yapılarının süslemeleri (Şekil 7), Orta Asya Türk kültüründeki güneş ve yıldız sembollerine paralel bir üslupla yapılmıştır. Bu durum, yıldız figürünün İslam öncesi dönemde güneşle aynı sembolik anlama sahip olduğunu göstermektedir (Baş, 2012, s. 34). İç Asya ve ilk Türklerde güneş ve yıldız motifleri hem tematik, hem de ikonografik yönden birbirine benzerlik göstermiştir; gündüzleri güneş, geceleri ise Kutup Yıldızı gök kubbenin egemen unsurları olarak görülmüştür (Esin, 1972, s. 313). Yıldız işlemeli

mezar taşı yapıları da güneşi simgeleyen bir ifade aracı olarak görüldüğünde, güneş sembolizmi içeren mezar taşlarının sayısı daha da artabilir.

Güneş sembolü, Anadolu mezar taşlarında İslam inancıyla uyumlu olmadığı düşünüldüğü için, doğrudan güneşi temsil etmek yerine, ortasına bir çiçek veya çark benzeri bir figür eklenerek sembolize edilen şekillere dönüştürülmüştür (Çal, 2021, s. 661). Böylece güneş sembolü, Anadolu mezar taşlarında yerel inançlarla çelişmeden, geleneksel uygulamalara da saygı duyularak farklı bir şekilde yorumlanmış ve kullanılmıştır. Orta Asya Hun Türkleri güneş kültüne sahip oldukları gibi, eski Türk toplumlarının etkileşim halinde bulunduğu Sümerler, Elamlılar, Asurlar, Farslar, Etrüskler, Mısırlılar ve Yunanlılar gibi birçok medeniyet de kendi güneş kültlerini oluşturmuşlardır (Arslan, 2018, s. 434-435). Anadolu'ya yakın coğrafyalarda yaşayan toplulukların sahip olduğu ortak inançlar, güneş kültürünün sürdürülmesine katkıda bulunmuştur. Yaşanan göçler sırasında etkileşimde bulunulan kültürlerin etkisiyle, güneş sembolü, çiçek, çark, rozet, yıldız gibi şekillere dönüştürülmüştür. Bu durum, Anadolu'da güneş sembolizminin yerel inançlar ve geleneklerle harmanlanmış bir karakter kazanmasını sağlamıştır.

Eski Türk geleneklerinde saygı gösterilen güneşe tanrısal özellikler atfedilmiştir. Anadolu coğrafyasında yaşayan Türkler, güneşin tanrısal anlamını mezar taşlarındaki simgelerde sadeleştirip yeniden yorumlayarak yansıtmışlardır. Bununla birlikte, güneş kültü küçük değişikliklerle sürdürülmüştür. Güneş formunda şekillendirilen mezar taşı yapılarının çoğu kadınlar için yapılmıştır (Çal, 2021, s. 648). Ay ve güneş sembolizmi, Orta Asya inançlarıyla ilişkilidir. Türk efsane, masal ve hikâyelerinde ayın erkek, güneşin dişi olarak algılanması, Umay kültüne dayanır; zira Umay hem bir tanrıça hem de güneş olarak görülür (Çoruhlu, 2002, s. 25). Bu nedenle, Anadolu Selçuklu mimarisinde ay ve güneş kabartmaları sıkça kullanılmıştır. Yapıların üzerindeki güneş ve ay kabartmaları, erkek ve kadını temsil etmektedir.

2.2. Anadolu mezar taşı yapılarındaki güneş sembolleri

Mezar taşlarına işlenen semboller, ölen kişilerin hayat hikayelerini, mesleklerini, sosyal statülerini, dini inançlarını ve kültürel değerlerini yansıtmaktadır. Güneş simgesi, bu semboller arasında hayatın sürekliliğini ve ölümün ardından yeniden doğuşu müjdelediği için mezar taşlarında kullanılmıştır. Anadolu'da mezar taşları üzerine işlenen güneş simgesi, ölen kişilerin ruhlarına saygı göstermek ve onları anmak amacıyla kullanılmıştır. Geleneksel Türk kültüründe güneşe verilen önemin Anadolu'da mezar taşlarında nasıl devam ettiğini anlamak için, mezar taşlarına işlenen çeşitli sembol ve yazıtları incelemek gerekmektedir. Anadolu'da güneşi temsil

eden mezar taşı sembolleri, çoğunlukla yuvarlak bir motifin etrafından çıkan çizgisel veya ok biçimli betimlemelerle tasvir edilmiştir (Şekil 6, 7, 8) (Arslan, 2018, s. 435). Orta Asya Türk geleneklerinde önemli bir yere sahip olan güneş, Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki mezar yapılarında sıklıkla kullanılan bir motif olarak devam etmiştir. Anadolu'daki mezar yapılarında gözlemlenen güneş motifleri Türk kültürünün önemli bir unsurunu geçmişten günümüze aktarmaktadır.

Anadolu'nun farklı yerleşim birimlerine ait mezarlıklarda bulunan ve farklı dönemlerde yapılmış mezar taşları arasında güneş sembolizmi açısından benzerlikler vardır. Mezar taşlarının üzerindeki güneş betimlemeleri, yerel farklılıkları yansıtan üsluplarla işlenmiştir. Bölgesel, yöresel ve kültürel etkenler farklılıklara sebep olsa da, mezar taşları üzerindeki güneş sembollerinin kullanım amacı özde benzerdir ve Orta Asya Türk geleneklerine dayanmaktadır. Mezar taşlarına işlenen güneş betimlemelerinin bazıları gerçekçi ifadelerle aktarılmış (Şekil 9, 10, 11), bazıları ise yorum katılarak sadeleştirilmiş ve bitkisel motiflere dönüşmüştür.

Anadolu'daki geleneksel mezar taşlarında, güneş sembolünün en yaygın kullanım biçimi arma formlarıdır. Arma biçiminde şekillendirilmiş güneş sembolü tipi, Anadolu'daki geleneksel mezar taşlarında en sık görülenlerdendir. Güneş sembolü, Anadolu'daki geleneksel mezar taşlarında farklı üsluplarda betimlenmiştir. Bazı mezar taşlarında güneş sembolü, ışınlarıyla birlikte doğrudan işlenirken (Şekil 12, 13), bazılarında ise güneş sembolünün ortasına çiçek motifleri eklenmiş (Şekil 14, 15, 16), ışınlar yaprak şekline dönüştürülmüş ya da tamamen silinmiştir (Şekil 17, 18, 19). Bazı mezar taşlarında güneş sembolü, diğer bölgelerdeki güneş tasvirlerinden tamamen farklı bir şekilde işlenmiştir. Bu mezar taşlarında güneş sembolü, doğrudan güneşi anımsatmayan, oldukça özgün ve soyut bir karaktere sahiptir (Şekil 20). Anadolu'da güneş simgesi işlenmiş mezar taşları, diğer mezar yapılarına göre daha az rastlanan örneklerdir. Bu farklılıklar, mezar taşlarının bulunduğu yerin kültürel özelliklerine veya mezar sahiplerinin kimliklerine bağlı olabilir. Anadolu'da mezar yapılarında güneş sembolü, farklı kültürlerin etkisiyle şekillenen ve çok eski dönemlere uzanan bir geleneğin ürünüdür. Bu sembol, insan yaşamının sürekliliği ve ölüm sonrası yeniden doğuş inancını ifade etmektedir.

Şekil 6. Ankara, Taceddin Camii ve Dergâhı Bahçesi Lahit ve Mezar Taşları Üzerinde Güneş Sembolleri (Oğuz Bozdemir Arşiv, 2022).

Şekil 7. Erzincan, Başköy İlçesi, Güneş Motifli Lahit (Çal, 2011, s. 221).

Şekil 8. Muğla, Güneş İşlemeli Mezar Taşı (Oğuz Bozdemir Arşiv, 2022).

Şekil 9. Sivas, Güneş Motifli Mezar Taşı (Kaya & Uzungöz, 2019, s. 172).

Şekil 10. Antalya, Güneş Motifli Mezar Taşı (Seyirci & Topbaş, 1996, s. 122).

Şekil 11. Denizli, Kale İlçesinde Güneş İşlemeli Mezar Taşı (Beyazıt, 2020, s. 922).

Şekil 12. İzmir, Çeşme İlçesinde Güneş Motifli Mezar Taşı (Biçici, 2020, s. 37).

Şekil 13. Bursa, Mustafakemalpaşa İlçesinde Güneş Motifli Mezar Taşı (Budak, 2019, s. 170).

(a)

(b)

Şekil 14. (a) Giresun, Güneş Motifi Mezar Taşı (Çal, 2021, s. 648), (b) Kastamonu, Güneş Motifi Mezar Taşı (Çal, 2021, s. 648).

Şekil 15. Kayseri, Seyyid Burhaneddin Türbesinde Güneş İşlemeli Gelin Mezar Taşı (Arslan, 2017, s. 1936).

Şekil 16. İstanbul, Sur İçi Bölgesinde Güneş Motifli Mezar Taşı (Aydoğdu, 2011, s. 51).

Şekil 17. Muğla, Güneş İşlemeli Mezar Taşları (Oğuz Bozdemir Arşiv, 2022).

(a)

(b)

Şekil 18. (a) Erzurum, Esat Paşa Camii Haziresinde Güneş Motifi (Kayseril, 2015, s. 53), (b) Erzurum, Hınıs İlçesinde Mezar Taşı Üzerinde Güneş Sembolü (Berkli, 2007, s. 424).

Şekil 19. İzmir, Kokluca Mezarlığında Güneş İşlemeli Mezar Taşı (Çağlıtütüncigil, 2021, s.

116).

(a)

(b)

Şekil 20. (a) Erzurum, Yeniğa Camii Haziresi'nde Güneş Motifi (Kayseril, 2015, s. 53), (b) Kars Kapı Şehitliği'nde Güneş Motifi (Kayseril, 2015, s. 53).

3. Bulgular

Bu çalışma, güneş sembolünün Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınmasının kültürel önemini ve evrimini araştırarak, Anadolu mezar taşlarındaki yansımalarını kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Orta Asya Türk geleneklerinde kök bulan güneş sembolü, Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki mezar taşlarında belirgin bir şekilde görülmektedir. Araştırma, Güneş sembolünün Anadolu'da nasıl geliştiğini, bu sembolün farklı üslup, motif ve formlarda nasıl kullanıldığını ve bu kullanımın kültürel anlamlarını göstermektedir. Bulgular, Anadolu'nun coğrafi, kültürel ve tarihsel özelliklerinin mezar yapılarında güneş sembolü kullanımını nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu araştırma Orta Asya ile Anadolu arasındaki kültürel bağlantıları da vurgulamaktadır. Güneşin, Türk kültüründe sahip olduğu kutsal niteliğin, Anadolu ile Orta Asya arasındaki uzaklığa rağmen Anadolu mezar yapılarında sembolik olarak sürdürüldüğü belirlenmiştir. Orta Asya ve Anadolu Türk topluluklarının, güneş sembolünü farklı zaman dilimlerinde kullanmalarına rağmen aynı anlamda yorumlamaları, kültürel bağlarının güçlü olduğunu göstermektedir. Araştırma, güneş sembolünün zaman içindeki evrimini de ele almaktadır. Mezar yapılarında saygı duyulan bir varlık olarak sembolize edilen güneş, Türk kültürünün İslam inancına uyum sağlama sürecinde görsel olarak değiştirilmiş ancak kutsiyetini ve hayat vericiliğini ifade eden anlamını korumuştur. Bu süreç, güneşin görsel tasarımının İslam dininin yasakladığı şekillerden uzaklaşmasını gerektirmiştir. Zaman içinde yaşanan bu

değişiklikler, toplumun ve kültürün gelişimini göstermektedir. Bu bağlamda, Anadolu coğrafyasında güneş motifinin mezar taşlarında çeşitli biçimlerde kullanıldığı ve yerel geleneklerden etkilendiği görülmektedir. Elde edilen bu bulgular, güneş sembolünün Anadolu'daki geleneksel mezar taşlarında kültürel önemini ve evrimini detaylı bir şekilde aydınlatmakta, ayrıca arkeolojik ve sanat tarihi literatürüne önemli katkılar sunmaktadır.

SONUÇ

Mezar yapıları, insanlık kültürünün önemli bir parçası olmuştur. Sembolik anlamları, toplumların etkileşimiyle yüzyıllar boyunca şekillenmiştir. Bu yapılar, ölüleri anmak, ölünün anısını yaşatmak ve ölümlülüğü hatırlatmak için kullanılmıştır. Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan mezar yapılarından oluşan anıtlar, insanların ruhani ve dini inançlarını yansıtmaktadır. Ayrıca, üzerlerindeki yazıtlar ve bezemeler aracılığıyla, kültür ve toplum hakkında önemli mesajlar vermektedir. Mezar yapıları üzerlerine işlenen sembollerin yorumlanmasıyla, bu yapıların kültürel önemi hakkında bilgilere ulaşılabilir.

Orta Asya'daki eski Türk geleneklerinde güneş, güç ve enerjiyi temsil eden önemli bir simge olarak kabul edilmiş; hayatın ve ışığın kaynağı olarak görülmüştür. Gündüz güneş, gece ise kutup yıldızı, gök kubbenin egemen unsurları olarak görülmüştür. Türklerin uzun bir zaman diliminde yaşadıkları coğrafi değişiklikler ve farklı inanç sistemlerini benimsemeleri, kültürel değişimlere yol açmıştır; ancak sahip oldukları gelenekler büyük ölçüde korunmuştur. Mezar kültüründe kullanılan betimlemeler, zaman içinde kullanılmaya devam etmiş ve hayatı sembolize eden güneş, mezar yapılarında çiçek veya çark gibi figürlerle betimlenerek anlamını korumuştur. Güneş sembolünün anlamı mezar yapıları üzerinde korunurken, görsel tasvirî değişime uğramıştır. Türklerin İslam dinini benimsemesinden sonra, güneş sembolünün İslam inancında yeri olmaması nedeniyle mezar taşlarında daha çok stilize edilmiş şekillerde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Orta Asya mezar yapılarında bulunan güneş sembolizmi, kültürel etkileşimler yoluyla yüzyıllar içinde Anadolu'ya ulaşmıştır. Orta Asya ve Anadolu'daki mezar taşlarında yer alan güneş sembolleri, çeşitli stil ve motiflere sahiptir. Güneş sembolü, genellikle dışarı doğru yayılan ışınlar şeklinde betimlenmiş, böylece güneşin gücü ve etkisi vurgulanmıştır. Eski Türk inanışlarında, güneşe atfedilen tanrısal nitelikler ve doğurganlık ile yaşamın koruyucusu olarak kabul edilen Umay Ana kültü, nesiller boyunca özel semboller ve ritüellerle yaşatılmıştır. Anadolu'da çoğunlukla kadınlara ait mezar taşlarında güneş sembollerinin kullanılması, Orta Asya'dan gelen Umay Ana inancından kalma geleneklerden biri olarak kabul edilebilir.

Anadolu mezar yapılarında görülen güneş sembolizmi, Orta Asya ile tematik ve ikonografik açıdan benzerlikler göstermektedir.

Eski Türk inanç sistemlerinde güneş, güç, hayat ve enerjiyi simgeleyen bir unsur olarak kabul edilmiştir. Yüzyıllar boyunca bu gelenek unutulmaksızın farklı şekillerde yaşatılmış, Anadolu'daki mezar yapılarında ortaya çıkan örnekleriyle Türk tarihine derin anlamlar katmıştır. Anadolu mezar taşları, sembolik anlamları bakımından tarih ve kültür alanında zengin bir perspektif sunmaktadır. Bezemelerle süslenen mezar taşları, Orta Asya kökenli eski inanç sistemlerini yansıtmakla birlikte, Anadolu'nun kültürel çeşitliliğinin de önemli bir unsuru olarak, insanlık tarihinin ortak mirasına önemli katkılar sağlamaktadır.

Güneş sembolizminin mezar yapılarındaki evrimini ve anlamını ortaya koyan bu çalışma, Orta Asya ve Anadolu kültürleri arasındaki ortak kökenleri ve etkileşimleri vurgulamaktadır. Elde edilen bulgular, iki bölge arasındaki kültürel etkileşimi anlamak ve gelecekteki araştırmalara yön vermek için önemli bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca, güneş sembolizminin yüzyıllar boyunca nasıl evrildiğini ve farklı kültürler üzerindeki etkisini anlamak, bu sembolün taşıdığı derin anlamı kavramak açısından büyük önem taşımaktadır. Güneş sembolünün mezar taşlarındaki kullanımı, sadece dini inançları yansıtmakla kalmayıp, toplumların tarihsel gelişimini ve kültürel etkileşimini yansıtarak geçmişle gelecek arasında bir bağ kurmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma, Orta Asya ve Anadolu kültürleri arasındaki köprüleri güneş sembolizmi üzerinden aydınlatarak mezar taşı yapılarının anlamlarını derinlemesine incelemektedir.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. S. (2017). “Taşlar konuşur”: Türk mezar taşlarının biçim dili. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(3), 1923-1937.
- Arslan, A. S. (2018). *Kayseri Zamantı Irmağı çevresindeki bezemeli mezar taşları*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Aydoğdu, A. (2011). 19. Yüzyılda İstanbul'daki bazı hazirelerdeki (sur içi bölgesi) mezar taşlarındaki kullanılan motiflerin analizi. (YÖK Tez Merkezi, Yüksek Lisans). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Baş, G. (2012). Mardin’de Türk dönemine ait bilinmeyen bir mezar ve mezar taşları. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (61), 31-46.
- Baykara, T. (1993). Asya Türk kültürünün bir unsuru olarak mezar taşı. *Vakıf Haftası Dergisi*, (10), 127-132.
- Bekli, Y. (2007). Erzurum ve Erzincan çevresinde görülen koyun, koç ve at biçimli mezar taşları ve sanat tarihindeki yeri. (YÖK Tez Merkezi, Doktora). Atatürk Üniversitesi.
- Beyazit, M. (2020). *Ruhu olan taşlar: Kale-i Tavas mezarlığından örnekler*. İçinde M. Aydın ve S. İnan (Eds.). Dr. Kemal Daşcıoğlu’na VEFA, (ss. 919-934). Pegem Akademi.
- Biçici, H. K. (2020). *Çeşme kalesinde bulunan süslü mezar taşları*. İksad Yayınevi.
- Bilić, T. (2021). Early identifications of Apollo with the physical sun in ancient Greece tradition and interpretation. *Mnemosyne*, 74(5), 709-736.
- Bizbirlik, A. (2013). *Manisa Hüsrev Ağa Camii haziresinde bulunan mezar taşları üzerine*. İçinde Hasan B., Mustafa T., Ali M. H., ve Gül H. K. (Eds.). Selçuklu Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (ss. 311-327). Selçuk Üniversitesi Matbaası.
- Bonnerjea, B. (1935). Eclipses among ancient and primitive peoples. *American Association for the Advancement of Science*, 40(1), 63-69.
- Budak, H. K. (2019). Bursa Mustafakemalpaşa’daki Osmanlı mezar taşları. (YÖK Tez Merkezi, Yüksek Lisans). Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Çal, H. (2011). Erzincan Çayırılı ilçesi mezarlarında kuş motifi. *Milli Folklor Dergisi*, 12(89), 220-239.
- Çal, H. (2020). Malatya kırklar mezarlığı mezar – mezar taşlarında bezeme. *Bilig*, (94), 159-187.
- Çal, H. (2021). Türkiye mezar taşı tipleri 1: güneş tepelikliler. *Bellekten*, 85(303), 645-690.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk mitolojisinin ana hatları*. Kabalcı Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (2016). *Orta ve İç Asya’nın erken devir Türk mezar mimarisi üzerine bir deneme*. Ötüken Neşriyat.
- Çoruhlu, Y. (2017). *Erken devir Türk sanatı, İç Asya’da Türk sanatının doğuşu ve gelişmesi*. Kabalcı Yayınevi.

- Dong, H. (2013). A metaphoric study of Chinese sun myths. *International Conference on the Modern Development of Humanities and Social Science*, 32(1), 250-252.
- Esin, E. (1972). Kün-ay: ay-yıldız motifinin Proto-Türk devirden hakanlılara kadar ikonografisi, *VII Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, 313-359.
- Gök, N., & Kutlu, M. (2005). Hilâl ve ay-yıldız motifi: sembol ve ideolojik kullanım. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 8(31), 267-287.
- Guardiola, E. U., Alsina, J. L. F. & Rego, J. V. (2014). The influence of religious and cosmological beliefs on the solar architecture of the ancient world. *International Journal of Architectural Engineering Technology*, 1(1), 3-11.
- Hoppal, M. (2012). *Şamanlar ve semboller kaya resmi ve göstergebilim*. Yapı Kredi Yayınları.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün şamanizm materyaller ve araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Javadi, S. (2021). How the world views solar deities. *Journal of Art & Civilization of the Orient*, 8(30), 5-14.
- Jung, C. G. (2020). *İnsan ve sembolleri*. Kabalcı Yayınevi.
- Karadayı, O. N. (2021). İbnü'l-Arabî'de güneş-ay-yıldız sembolizmi. *Ekev Akademi Dergisi*, 25(86), 449-466.
- Kaya, B., & Uzunöz, C. K. (2019). Anadolu'daki doğa motifleriyle anlatımın Sivas Zara Bolucan Köyü mezar taşları üzerinden incelenmesi. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 163-176.
- Kayseril, A. (2015). *Erzurum şehrindeki mezar taşlarının kültürel coğrafya bakış açısıyla incelenmesi*. Fenomen Yayıncılık.
- Koca, S. K. (2012). Türk kültüründe sembollerin dili. (YÖK Tez Merkezi, Doktora). Sakarya Üniversitesi.
- Levi-Bruhl, L. (2016). *İlkel toplumlarda mistik deneyim ve simgeler*. Doğu Batı Yayınları.
- Martynov, A. İ. (1988). The solar cult and the tree of life. *Arctic Anthropology*, 2(25), 12-29.
- Ögel, S. (1964). Anadolu Selçuklu san'atının önemli bir kaynağı: Gazne san'atı. *Türk Kültürü Araştırmaları*, 286(2), 197-205.
- Roux, J. (2011). *Eski Türk mitolojisi*. Bilgesu Yayıncılık.
- Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde ölüm*. Kabalcı Yayınevi.
- Roux, J. P. (2008). *Türklerin tarihi, Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 yıl*. Kabalcı Yayınevi.
- Seyirci, M., & Topbaş, A. (1996). Antalya yöresi motifli Yörük mezartaşları. *Adalya, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllığı*, (1), 115-124.
- Sharifzadeh, M., & Feizimoghaddam, E. (2018). A comparative study of the sphinx in Achaemenid art and Seljuk art. *Bagh-e Nazar*, 15(64), 59-76.
- Şener, C. (1996). *Şamanizm*. Bds Yayınları.

- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “Mezar Taşı (Şahide)”, (2016, Temmuz 21) <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/yazdir?7BACC91DEA3C25EFCD45048FEE5B9303>, (Erişim tarihi: 31.07.2023).
- Tryjarski, E. (2012). *Türkler ve ölüm*. Pinhan Yayıncılık.
- Turan, H. (2017). Şîr ü Hûrşîd tasvirinin kökeni ve içeriğine dair düşünceler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(51), 445-475.
- Tütüncügil, E. Ç. (2020). Geç dönem Osmanlı mezar taşı üretim sürecine bir örnek: Kokluca (İzmir) mezarlığı. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (22), 111-129.
- Wuam, P. W. & Shehu, K. (2022). Hausa people’s perception of eclipses: a natural phenomena or superstition?. *International Journal of Intellectual Discourse*, 5(2), 355-365.